

Іванов Ю. Б.

доктор економічних наук, професор
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
м. Харків, Україна

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ПРОТИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ КРИЗИ: СВІТОВІ ТРЕНДИ 2022 РОКУ

Фіскальна відповідь на виклики сучасної світової енергетичної кризи як одного з гібридних проявів геополітичної кризи та відкритої агресії Росії проти України індивідуально для кожної країни та залежить від структури та рівня розвитку економіки, архітектури податкової системи, історії фіскального регулювання та інших факторів. Проте аналіз поточних змін фіскальної політики провідних країн з розвинутою економікою та пропозицій в цій сфері, що найбільш активно дискутуються, за вересень-жовтень 2022 року дозволяє виявити найбільш поширені в світовій практиці напрями та рекомендований інструментарій податкового регулювання. Цей досвід є важливим для України в контексті повоєнного відродження в умовах обмеженості власних енергоресурсів.

Новим трендом європейської антикризової політики в енергетичній сфері є впровадження нового податку на непередбачувані витрати (windfall tax), який по суті є податком на надприбуток енергетичних компаній у зв'язку зі зростанням цін на енергоресурси. Основне призначення такого фіскального механізму – перерозподіл фінансових потоків для фінансування підвищених витрат споживачів на оплату енергоресурсів, тому інша назва цього податку – внесок в фонд солідарності. Основними елементами нового податку є поріг оподаткування (розмір приросту прибутку або підвищення ціни, перевищення якого спричиняє оподаткування); базовий рівень прибутку, від якого розраховується перевищення (як правило, середній рівень прибутковості діяльності компанії за попередні 5 років), податкова ставка (яка в більшості випадків дорівнює або перевищує ставку корпоративного прибуткового податку) та критерій віднесення компанії до суб'єкта оподаткування.

Так, в Нідерландах поріг застосування windfall tax в формі тимчасового внеску солідарності в 2022 р. встановлено на рівні 20% від перевищення базового рівня прибутковості за 2018-2021 рр. [1]. Ставка цього податку дорівнює 33% від суми надприбутку від продажу енергоресурсів. Сфера застосування такого податку – компанії секторів сирої нафти, природного газу, вугілля і нафтопереробки, які отримують не менш 75% надходжень від цієї діяльності. На 2023-24 рр. передбачено застосування податку з надприбутків компаній з продажу природного газу за ставкою 65%, а базою оподаткування встановлена частина надходжень від продажу за ціною, що перевищує 50 євро за м³, та від чистого прибутку з операцій хеджування. В Польщі очікувана ставка податку складатиме 50%. Сфера дії такого податку розрізняється за країнами. Так, наприклад, в Фінляндії його застосовування передбачене тільки для

електроенергетичних компаній [2], в Бельгії – для атомних електростанцій [3].

В сфері непрямого оподаткування однією з найпоширеніших податкових пільг є застосування зменшеної ставки ПДВ на електроенергію, насамперед, для житлових контрактів (Бельгія, Фінляндія, Словенія, Португалія, Ірландія), послуги теплопостачання (Бельгія, Болгарія, Словенія), природний газ (Бельгія, Іспанія, Словенія, Ірландія), нафтопродукти (Португалія), транспорт (Греція), дрова та продукти переробки деревини (Словенія, Іспанія). Португалія застосовує зменшену ставку ПДВ на електроенергію тільки в межах 100 квт/год. щомісячного споживання [4]. В більшості випадків застосування цих пільг обмежено зимовим періодом (до 31 березня 2023 або – рідше - 2024 року). Люксембургом запропоновано зменшення на 1% всіх ставок ПДВ [5].

Альтернативою пільг з ПДВ виступає запропонована Литвою схема компенсації ПДВ за повною ставкою (9%) для постачальників теплоенергії та гарячої води. Заслуговує на увагу також підхід Бельгії, яка пропонує механізм компенсації зростання ПДВ внаслідок збільшення цін на енергоносії шляхом зменшення рівня ставок акцизного податку. При цьому позитивною є пропозиція щодо застосування диференційованих ставок податків залежно від статусу житлових контрактів [6].

Зменшена ставка акцизного податку застосовується в 2022 р. до таких підакцизних товарів, як природний газ, моторне паливо, електроенергія, нафтовий газ (Італія, Іспанія), а в Італії застосовані податкові канікули щодо оподаткування природного газу для транспорту.

Здешевлення імпорту енергоресурсів здійснюється також за допомогою звільнення операцій з ввезення палива від імпортного мита (Сан-Марино; Азербайджан – в частині авіаційного палива).

В контексті боротьби з наслідками світової енергетичної кризи змінюється податкова складова національних екологічних програм. Так, з метою стримування зростання цін на енергоресурси Німеччина ввела мораторій на заплановане підвищення ставок вуглецевого податку, а адміністрація штату Джорджія (США) тимчасово скасувала його справляння.

Заслуговує на увагу інструментарій податкового регулювання, спрямований на часткову компенсацію підвищення цін на енергоресурси для домогосподарств. Так, в Фінляндії запроваджено спеціальні енергетичні податкові знижки з індивідуального прибуткового податку, а в Італії – податковий кредит на енергетичні витрати. Полегшення умов сплати енергетичних витрат домогосподарств забезпечується також загальною лібералізацією оподаткування фізичних осіб: подовження строків сплати податку (Бельгія та Литва); лібералізація шкал податкових ставок (Нідерланди та Німеччина).

Традиційним акцентом фіскального регулювання є стимулювання виробництва та використання енергії з альтернативних джерел. Так, в Греції передбачається застосування податкової пільги у вигляді звільнення від сплати податку на непередбачувані витрати для компаній, які є виробниками електроенергії з поновлюваних джерел або когенераційних установок [8]. Для таких компаній в Узбекистані застосовуються 50-відсоткове зменшення ставок

корпоративного прибуткового податку та податку на майно.

Нові тренди з'явилися в податковому стимулюванні імпорту та використання автомобілів на альтернативних джерелах енергії. Так, до традиційного звільнення від оподаткування митом (Таджикистан) і ПДВ (Гватемала, Таджикистан, Азербайджан) операцій з ввезення та продажу таких автомобілів додаються аналогічні пільги з ввезення устаткування, в тому числі й для виробництва акумуляторів). На стимулювання використання таких транспортних засобів спрямована також пільга у вигляді застосування зменшених ставок транспортного податку з поступовим (за 5 років) скороченням пільг (Гватемала).

Таким чином, в більшості проаналізованих країн сучасне антикризове податкове регулювання реалізується за допомогою різноманітних податкових пільг, більшість яких стосується непрямого оподаткування.

В Ісландії прийнятий принципово інший підхід до антикризової фіскальної політики, який передбачає широке використання бюджетних інструментів при збільшенні податкового навантаження. Так, в 2023 р. передбачено збільшення на 7,7% акцизу на бензин; податку на викиди вуглецю; транспортного податку (на кілометраж) та податку на паливо [7].

Розглянуті новітні підходи світових лідерів антикризового фіскального регулювання в енергетичній сфері є важливими для України в контексті повоєнного відродження в умовах обмеженості власних фінансових та енергетичних ресурсів.

Література:

1. Offermanns R. Government Seeks Additional Windfall Tax for Fossil Fuel Sector. - URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2022-11-02_nl_1.html.
2. IBFD Tax research platform. Tax News Service. - URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2022-09-01_fi_1.html.
3. Alexander De Croo & A Federal crisis plan to combat soaring energy prices. – URL: <https://www.premier.be/en/federal-crisis-plan-combat-soaring-energy-prices>.
4. Roberto Castro Mendonça Portugal Plans to Slash VAT Rate on Electricity From 13% to 6% https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2022-09-12_pt_1.html.
5. Le gouvernement Luxembourgeois. Official site. – URL: https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/communiques/2022/09-septembre/21-tripartite.html.
6. Réforme de la fiscalité sur la facture d'énergie. URL: <https://news.belgium.be/fr/reforme-de-la-fiscalite-sur-la-facture-denergie>
7. 2023 fiscal budget proposal: protecting purchasing power and combating inflation. – URL: <https://www.government.is/news/article/2022/09/12/2023-fiscal-budget-proposal-protecting-purchasing-power-and-combating-inflation>.
8. Dafnomilis V Greece Releases Details of New Windfall Levy on Energy Companies' Profits. – URL: https://research.ibfd.org/#/doc?url=/data/tns/docs/html/tns_2022-09-09_gr_1.html.